

KNYGOS VIRŠELIO TEKSTAS IR ANOTACIJA PASKUTINIAME KNYGOS PUSLAPYJE GRE TINAMUOJU TEKSTO ŽANRŲ ANALIZĖS POŽIŪRIU

EGLĖ KONTUTYTĖ
Vilniaus universitetas
egle.kontutyte@ff.vu.lt

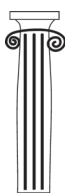
Pagrindiniai žodžiai: *teksto žanras, teksto žanrų lingvistika, visuminis žanrų analizės modelis, anotacija paskutiniame puslapyje, knygos viršelio tekstas.*

Įvadas

Teksto žanrų tyrimai – vienas iš svarbiausių teksto lingvistikos uždavinių. Anot W. Heinemanno, jau galbūt galima kalbėti ir apie teksto žanrų lingvistiką (Heinemann 2007, 9). Ch. Gansel teksto žanrų lingvistiką apibrėžia kaip teksto lingvistikos sritį, kurios uždavinys – analizuoti, aprašyti ir sisteminti tekstus kaip žanrus realizuojančius kalbos reiškinius atsižvelgiant į komunikacijos sritį (Gansel 2011, 13).

Naujausiu teksto lingvistikos požiūriu žanrai nėra izoliuoti vienetai: jie susiję su kitais teksto žanrais, o teksto žanrus tirti ir įvertinti galima tik kitų žanrų apsuptyje (Fix 2008b, 106). U. Fix pastebi, kad knygos atveju galima kalbėti apie su knyga susijusių teksto žanrų „šeimą“, apie keletą skirtingo turinio tekstų, atliekančių panašią funkciją (ten pat, 106). Taip pat ji teigia, kad skirtingose kalbinėse bendruomenėse gali būti susiformavę skirtingi knygą pristatantys teksto žanrai, panašių žanrų požymiai gali būti kitokie (ten pat, 107).

Tiriant vokiškų ir lietuviškų knygų viršelio tekstų bruožus, norint nustatyti šio teksto žanro kultūrinius ypatumus (Kontutyte 2010), buvo pastebėta, kad kitaip nei vokiški kalbotyros leidiniai, kuriems būdingi tik knygą pristatantys tekstai ant knygos viršelio, lietuviškose kalbotyros knygose dažnai pateikiamas knygos turinio aprašas ir paskutiniame knygos puslapyje, ir viršelyje. Tad šio tyrimo objektas – kalbotyros knygų viršelio tekstai ir anotacijos paskutiniame knygos puslapyje. Tyrimo tikslas – remiantis visuminiais žanrų analizės modeliais, nustatyti šių dviejų teksto žanrų bruožus, panašumus ir skirtumus, pabandyti išaiškinti, kaip teksto vieta lemia teksto žanro bruožus. Vadovaujantis anotacijos apibrėžtimi, kad „anotacija – trumpas <...> knygos turinio, paskirties ir formos apibūdinimas“ (Knygotyra 2006, 155), taip pat bandoma atsakyti į klausimą, ar knygos viršelio tekstą galima laikyti anotacija.

Teksto žanro sąvoka ir analizės modeliai

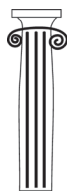
Teksto žanru vokiečių teksto lingvistika vadina kalbinės veiklos modelį, kuriam būdingas tam tikrų situacinių, funkcinių ir struktūrinių (gramatinių ir tematinių) požymių rinkinys (Brinker 1997, 132). Tai – ribotas kiekis tekstų, kurie turi įvairių lygmenų bendrus bruožus (Heinemann 2007, 19). Lietuvių kalbotyroje R. Marcinkevičienė teksto žanrą vadina žanru siaurąja prasme ir apibrėžia „kaip literatūros ar meno kūrinų skirstymo pagal sandaros savybes vieneta“ (Marcinkevičienė 2008, 12). Ir R. Marcinkevičienė nurodo, kad teksto žanrui būdingas ne koks nors vienas požymis, o požymių rinkinys (ten pat, 13). Tiek vokiečių, tiek lietuvių teksto žanro teorijos pagrindėjai pabrėžia teksto žanro konvencionalumą, sąsajas su tradicija, konkrečia kalbine bendruomene, komunikacijos sritimi, socialiniu gyvenimu (Brinker 1997, 132; Gansel 2011, 12; Marcinkevičienė 2008, 13, 15).

Kadangi teksto žanrai kaip modeliai kalbinėje bendruomenėje reiškiasi konkrečiais tekstais, teksto žanro bruožams nustatyti aprašomi konkrečių, tam tikram teksto žanrui priskiriamų tekstų požymių rinkiniai. Kaip jau minėta, teksto žanrams būdingi įvairių lygmenų bruožai, tad tekstams aprašyti yra pateikta vadinamųjų visuminių žanrų analizės modelių (Adamzik 2004; Brinker 1997; Heinemann, Heinemann 2002; Heinemann, Viehweger 1991; Hoffmann 1998).

L. Hoffmannas dalykiniams tekstams analizuoti sukuria modelį, apimantį dviejų lygmenų požymius: teksto struktūrinių požymių grupei priskiriama teksto struktūros modelis, kurį L. Hoffmannas apibūdina kaip teksto dalių seką (Hoffmann 1998, 472), kohezijos priemonės, aktualioji sakinio skaida, sintaksės bruožai, gramatinės kategorijos, žodyno bruožai, o funkcinę požymių grupę sudaro komunikacijos dalyviai, teksto funkcija, situacija ir komunikacijos objektas (ten pat, 472–476). Toks detalus tekstų aprašymas leidžia, jo manymu, apibrėžti ir atskirti teksto žanrus, juos klasifikuoti (ten pat, 477).

Vienas iš žymiausių teksto analizės modelių yra K. Brinkerio modelis, kuriuo remiantis aprašomi teksto išoriniai ir vidiniai bruožai. K. Brinkeris daugiau dėmesio skiria išorinių požymių analizei: pirmiausia pagal jo modelį nustatoma komunikacijos forma (tiesioginis pokalbis, telefoninis pokalbis, televizijos laida, radijo laida, laiškas, knyga / straipsnis), vėliau komunikacijos sritis (privati, vieša, oficiali) ir galiausiai teksto funkcija. Išanalizavus išorinius bruožus, pereinama prie teksto struktūrinės ir kalbinės analizės: nustatoma tema, temos plėtojimo būdas (aprašymas, pasakojimas, aiškinimas, argumentavimas) bei kalbos priemonės, būdingos šiam tekstui (Brinker 1997, 144–148).

A. Linke, M. Nussbaumeris bei P. R. Portmannas, apibendrinami įvairių autorių pateiktus teksto žanro aprašymo kriterijus, suskirsto juos į vidinius ir išorinius kriterijus. Teksto vidiniai kriterijai apima teksto paviršinės struktūros bruožus (gramatinius ir leksinius) bei teksto gelminius, t. y. tematinius, bruožus. Teksto išoriniai bruožai – komunikacijos situacija, teksto funkcija ir medija (Linke, Nussbaumer, Portmann 1996, 251). K. Adamzik išskiria kalbinę raišką, tematiką, funkciją ir situaciją kaip teksto analizės dimensijas ir teigia, kad analizės kriterijai vieni su kitais yra

glaudžiai susiję ir sudaro vieningą visumą, ypač svarbus vaidmuo, jos manymu, tenka situacijai (Adamzik 2004, 59). Ch. Gansel ir F. Jürgenso manymu, teksto žanrai ne tik nulemti komunikacijos srities, jie ir formuoja komunikacijos situaciją (Gansel, Jürgens 2007, 70).

Knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje bruožai

Tyrimo medžiagą sudaro 40 lietuviškų kalbotyros leidinių, turinčių tiek knygos viršelio tekstą, tiek anotaciją paskutiniame puslapyje. Knygos išleistos 2000–2011 m. trylikos leidyklų. Tai – monografijos, praktinio pobūdžio kalbotyros leidiniai, mokojoji literatūra. Remiantis visuminiu teksto žanro analizės modeliu, iširta abiejų teksto žanrų situacija, funkcija, tematinė struktūra bei gramatiniai bruožai.

Renkant medžiagą pastebėta, kad ne visi leidiniai, turintys tekstą viršelyje, knygą pristato ir paskutiniame puslapyje: 5 knygos iš 30, kurių viršelio tekstai buvo gretinami su vokiškų kalbotyros knygų viršelio tekstais (Kontutyte 2010), anotacijos paskutiniame puslapyje neturėjo. Taip pat knygos, turinčios anotacijas paskutiniame puslapyje, ne visada turi tekstą ant viršelio (Kontutyte 2010, 76). Taip pat nustatyta, kad dažniausiai knygos viršelio tekstai ir anotacijos paskutiniame knygos puslapyje skiriasi. Tik dviejų knygų viršelio tekstas ir anotacija paskutiniame puslapyje yra tokie pat. Vienu atveju knygos viršelio tekstas ir anotacija paskutiniame puslapyje skiriasi iš dalies.

Knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje situacija

Analizuojant knygos viršelio tekstų ir anotacijų paskutiniame puslapyje situaciją, remiantis K. Brinkerio (1997) modeliu, nustatyti adresantas ir adresatas bei komunikacijos sritis. Analizė parodė, kad anotacijų paskutiniame knygos puslapyje adresantas visada yra leidykla¹. Knygos viršelio tekstų autorius gali būti ne tik leidykla, bet ir knygos recenzentas (7 atvejai) ar knygos autorius (1 atvejis). Tai rodo po teksto pateiktos pavardės (pvz., *Aldonas Pupkis, Prof. habil. dr. Evalda Jakaitienė, VPU profesorius habil. dr. Antanas Pakerys, Klaipėdos universiteto doc. dr. Dalia Pakalniškienė, Kazimieras Župerka, Šiaulių universitetas*). Ant kai kurių knygų viršelių spausdinamos netgi dviejų ar trijų recenzijų ištraukos. Kad teksto knygos viršelyje adresantas yra knygos autorius, rodo pateikta pavardė (pvz., *A. Girdenis*) ir veiksmazodžio vienaskaitos pirmojo asmens ar atitinkamų įvardžių vartojimas, pvz.:

(1) *Mažosios formos rašiniuose – straipsniuose, lingvistinėse pastabose, recenzijose – turbūt geriausiai atsiskleidžia mano moksliniai interesai, polinkiai, metodologiniai principai. Todėl čia skelbiamus darbus esu linkęs laikyti reikšmingesniais už šiuo laikotarpiu išėjusią bendrosios kalbotyros knygą „Fonologija“ <...>* (Girdenis 2000).

Knygos adresatai dažniau nurodomi anotacijose paskutiniame knygos puslapyje (22 atvejai) nei knygos viršelio tekste (9 atvejai). Mokslo problemas nagrinėjančiuo-

¹ Mokyklinių ir mokslinių leidinių redakcijos vedėja į klausimą, kas rašo knygos anotacijas, elektroniniu laišku atsakė, kad „anotacijas viršeliams ir bibliografini kortelei rašo knygos redaktorius“ (elektroninis laiškas, gautas 2011 m. rugpjūčio 1 d.).

se leidiniuose adresatais įvardijami įvairių kalbotyros sričių mokslininkai, filologai, humanitarai, studentai, dėstytojai, doktorantai, visi, kurie domisi kalbotyros klausimais. Mažesnę dalykiškumo laipsnį turinčių knygų adresatai – plačioji visuomenė, dėstytojai, mokytojai, mokiniai, žurnalistai, visi, kuriems rūpi lietuvių kalbos kultūra, žurnalistai, radijo ir televizijos darbuotojai, aktoriai, diktoriai, režisieriai, teatrologai, vertėjai, vertimo mokytojai, kalbos praktikai, redaktoriai, stilistai, kalbos tvarkytojai, autoriai. Kai kurios konkrečias kalbos atmainas analizuojančios knygos nurodo ir konkretesnę adresatų, tam tikros srities specialistų ratą – mokslo ir technikos darbuotojus, reklamos kūrėjus ir tyrinėtojus, teisininkus, valdžios institucijų atstovus. Kadangi pristatomos dalykinės knygos, kurių autoriai kalbotyros srities mokslininkai, o jų adresatai dažniausiai kalbininkai teoretikai ar praktikai, analizuojamus teksto žanrus galima priskirti dalykinei kalbotyros komunikacijos sričiai.

Knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje funkcija

Pagal K. Brinkerio teksto funkcijų klasifikaciją tekstai apie knygą turi apeliacinę funkciją, nes apeliaciniais tekstais adresantas daro adresatui poveikį, t. y. siekia, kad adresatas susidarytų nuomonę apie tam tikrą reiškinį ar objektą ar atliktų tam tikrą veiksmą² (Brinker 1997, 108–109). Nors apeliacinę funkciją žyminčios kalbos priemonės analizuojamuose tekstuose vartojamos retai, tačiau pateikiamas turinys – knygos objekto (2), adresato (3), knygos autoriaus³ (4) įvardijimas ar knygos vertinimas (5) – skatina adresatą pirkti ar skaityti knygą, pvz.:

(2) *Ši knyga – apibendrinamoji administracinės kalbos apžvalga.* (Kniūkšta 2005, anotacija paskutiniame puslapyje)

(3) *Įsivaizduojamas šios knygos skaitytojas gali būti ir bakalauro, ir magistro studijų studentas, netgi – vidurinio filologinio išsilavinimo, bet ganėtinais motyvuoto mąstymo, kad įveiktų neišvengiamai akademinį šios knygos turinį su ypač gausia terminija ir ja įvardijamomis sąvokomis kaip svarbiausiais diskurso analizės instrumentais.* (Marcinkevičienė 2008, knygos viršelio tekstas)

(4) *Prof. habil. dr. Giedrius Subačius dirba Iliojaus universitete Čikagoje PLB Lituaništos katedros vedėju ir Lietuvių kalbos institute Vilniuje vyriausiuoju mokslo darbuotoju.* (Subačius 2011, knygos viršelio tekstas)

(5) *Kaip didelis darbo privalumas ypač išskeltinamas morfologinės kirčiavimo analizės metodas, kurį jau antrą dešimtmetį sėkmingai taiko ir plėtoja profesorius Bonifacas Stundžia.* (Stundžia 2009, knygos viršelio tekstas)

Ryškesnę apeliacinę funkciją turi knygos viršelio tekstai. Knygos vertinimas pateikiamas dažniau knygos viršelyje, kadangi čia panaudojamos ir recenzijų ištrau-

² Tekstų apie knygą apeliacinę funkciją iliustruoja ir toks A. Karaliūtės recenzijos Vilės Vėl knygai „Kur vasara amžina“ (Vilnius, 2006) teiginys savaitraštyje „Literatūra ir menas“ (2006-11-10, Nr. 3117): „Knygai ‚perskaityti‘ dažnai užtenka dviejų pagalbinių tekstų – pristatymo ketvirtame viršelyje ir anotacijos. Tais atvejais, kai nepaveikia žinomos pavardės, deramos kūrėjo vietos kultūroje magija, šios kelios pastraipos lemia tolesnį skaitytojo ir skaitinio santykį.“

³ A. Meiliūnaitė-Vaišvilienė, analizuodama knygos reklamą, teigia, kad autoriaus vardas vaidina svarbų vaidmenį apsisprendžiant pirkti knygą, autorius lyginamas su prekės ženklu (Meiliūnaitė-Vaišvilienė 2010, 59).

kos. Recenzentų pavardės taip pat paryškina apeliacinę funkciją. Trijuose knygos viršelio tekstuose nagrinėjamos problemos pristatomos klausiamaisiais sakiniais (6), kuriuos K. Brinkeris nurodo kaip gramatinę priemonę, žyminčią apeliacinę funkciją (Brinker 1997, 111), pvz.:

(6) *Kokios kalbos funkcijos žmogaus ir visuomenės gyvenime? Kaip ir kodėl kinta kalba? Ar kitos kalbos mokėjimas mažina gimtosios kalbos kompetenciją?* (Karaliūnas 2008)

Dviejuose tekstuose į adresatą kreipiamasi tiesiogiai daugiskaitos 2 asmeniu, vartojamu kreipiantis oficialiai, kas labiau gali sukelti susidomėjimą knygos turiniu, pvz.:

(7) *Jūsų rankose trijų dalių knyga apie administracinę kalbą ir jos vartoseną.* (Kniūkšta 2005)

Palyginus šį pirmąjį knygos viršelio teksto sakinį su pirmuoju anotacijos paskutiniame puslapyje sakiniu (2), galima daryti išvadą, kad knygos viršelio tekstu siekiama labiau paveikti adresatą.

Apeliacinę viršelio teksto funkciją paremia ir tipografinis bei topografinis teksto pateikimas⁴ (pvz., šriftų dydžiai ir rūšys, teksto išdėstymas), iliustracijos (pvz., knygos autorių nuotraukos, tekstų faksimilės). Jau pati teksto vieta⁵ – knygos viršelis – padeda ryškiau išreikšti apeliacinę funkciją: čia spausdinamas tekstas randamas greičiau nei anotacija paskutiniame knygos puslapyje.

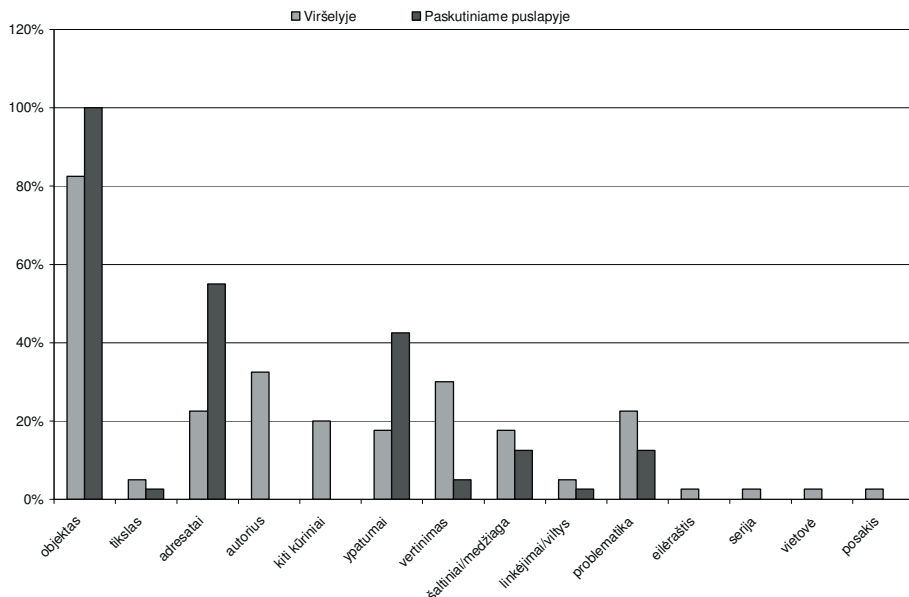
Knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje tematika

Knygos viršelio tekstai ir anotacijos paskutiniame puslapyje labiausiai skiriasi temomis (žr. pav.). Anotacijos paskutiniame puslapyje turi labiau standartinę tematinę struktūrą – visuose tekstuose įvardijamas knygoje analizuojamas objektas, maždaug pusėje jų nurodomi adresatai (22 atvejai) ir knygos ypatumai (17 atvejų), keliuose pateikiama analizuojamos temos problematika (5 atvejai) bei šaltiniai ar medžiaga (5 atvejai), kartais knygos vertinimas (2 atvejai), tyrimo tikslas (1 atvejis), išreiškiamos viltys (1 atvejis). Knygos viršelio tekste objektas minimas ne visada (33 atvejai). Maždaug trečdalyje tekstų pateikiama informacija apie autorių (13 atvejų), vertinimas (12 atvejų), nurodoma problematika (9 atvejai), adresatai (9 atvejai), kiti kūriniai (8 atvejai), šaltiniai (7 atvejai) bei įvardijami knygos ypatumai (7 atvejai). Tik dviejuose knygos viršelio tekstuose nurodytas tikslas ir reiškiamos viltys, o eilėraštis, posakis, vietovės aprašymas ar knygų serijos ypatumai pateikti tik viename tekste.

⁴ U. Fix teksto tipografinį (šriftų dydis, rūšis ir t. t.) ir topografinį (paragrafų žymėjimas, tarpai ir t. t.) pateikimą vadina teksto materialumu (Fix 2008a, 347–348).

⁵ U. Fix kaip tekstiškumo bruožą nurodo ir teksto lokališkumą, t. y. institucionalizuotą, kultūros nulemtą teksto pateikimo vietą (Fix 2008a, 349).

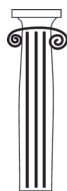
Pav. Knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje tematika

Tekstų apie knygą tematinė analizė parodė, kad knygos viršelio tekstuose temų spektras platesnis nei anotacijų paskutiniame knygos puslapyje: anotacijose nustatytos 8 temos, o knygos viršelio teksto – 14. Be to, anotacijose paskutiniame puslapyje 3 temos rastos visuose arba maždaug pusėje tekstų. Knygos viršelio tekstuose tik viena tema pristatoma apie 80 proc. tekstų, 7 temos – apie trečdalyje, o temų, pasitaikančių tik vienu ar dviem atvejais, čia daugiau nei anotacijose paskutiniame puslapyje. Tematinė tekstų apie knygą struktūra leidžia daryti išvadą, kad anotacijos paskutiniame puslapyje turi labiau standartizuotą tematinę struktūrą nei knygos viršelio tekstai.

Pagal tematinę struktūrą galima išskirti trijų tipų knygos viršelio tekstus: tekstai, kuriuose vyraujanti tema – knyga ir jos objektas (29 atvejai), tekstai, kuriuose rašoma tik apie autorių (7 atvejai) ir mišrios tematikos tekstai, kuriuose pristatomi ir knygos objektas, ir autorius (4 atvejai). Reikėtų pasakyti, kad skirtingų tipų tekstai rašomi įvairių leidyklų knygų viršeliams. Pvz., mišrių tipų tekstai yra ant Teisinės informacijos centro, Lietuvių kalbos instituto, Vilniaus universiteto leidyklų knygų viršelių.

Knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje gramatiniai bruožai

Knygos viršelio tekstų ir anotacijų paskutiniame puslapyje gramatiniai bruožai panašūs. Abiem teksto žanrams būdingi tiesioginiai sakiniai, kuriais apibūdinama knyga, autorius, knygos objektas ar adresatai. Tik trijuose knygos viršelio tekstuose yra ir klausiamųjų sakinių, žyminčių apeliacinę funkciją, pvz.:

(8) *Kiek tiesos šiuose žodžiuose?* (Gudavičius 2000)

(9) *Kas nėra girdėjęs apie paupiais skalbiančias laumes, velnių saugomus pini-gų puodus, pikto dvasių lankomas pirtis ir jaujas, raganų puotas?* (Jasiūnaitė 2010)

Tekstuose daug neveikiamųjų konstrukcijų, nes dažnai į pirmą vietą iškeliamą knygą ar knygos objektą, pvz.:

(10) *Knyga skirta senovės laikų indoeuropiečių kalboms ir jų santykiui su lietuvių kalba.* (Poliakovas 2008, anotacija paskutiniame puslapyje)

(11) *Kirčiavimo kursas dėstomas sinchroniškai.* (Vaitkevičiūtė 2004, anotacija paskutiniame puslapyje)

(12) *Knygoje nagrinėjami šie ir kiti bendrinės lietuvių kalbos statistinės struktūros dėsningumai bei polinkiai* (Girdenis, Karosienė 2010, knygos viršelio tekstas)

Kadangi gana trumpuose tekstuose pateikiama daug informacijos, juose vyrauja sudėtiniai ir sudėtingi sakiniai. Labai dažnai vientisiniai sakiniai turi daug vienarūšių sakinio elementų, pvz.:

(13) *Skiriama kalbininkams, dėstytojams, doktorantams, magistrantams ir visiems humanitarams.* (Rosinas 2009, anotacija paskutiniame puslapyje)

(14) *Per keturis mokslinės ir pedagoginės veiklos dešimtmečius kalbininko aktyvumo nuolat yra dabartinės lietuvių kalbos morfologija, žodžių daryba, leksikologija ir leksikografija, dalykinė kalba, kalbos teikybė.* (Keinys 2005, knygos viršelio tekstas)

Dažnai vartojami atvirieji bejungtukiai sakiniai, reiškiantys sudedamuosius santykius, knygoje nagrinėjamos temoms pristatyti, pvz.:

(15) *Nustatyta fonetinių ir morfologinių kitimų santykinė chronologija, nagrinėjama kamienų tarpusavio sąveika.* (Markevičius 2009, anotacija paskutiniame puslapyje)

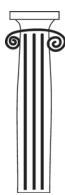
(16) *Knygos autorė į svetimžodžių norminimo problemas žvelgia iš bendresnės kalbos politikos perspektyvos, apibendrinimus pateikia remdamasi įvairiomis kalbomis parašyta literatūra.* (Vaicekauskienė 2007, knygos viršelio tekstas)

Šie sudedamieji santykiai taip pat gali būti reiškiami vientisinais sakiniais, kurie funkciškai atitinka atviruosius bejungtukius sakinius⁶ (17). Tokio pobūdžio vientisinais sakiniais aprašomos ir autorių biografijos knygos viršelyje (18), pvz.:

(17) *Knygoje nagrinėjama dabartinė lietuvių kalbos vartoseną ir joje funkcionuojantys variantiški kalbos reiškiniai. Atskleidžiami svarbiausi pastarųjų kelių dešimtmečių vartosenos pokyčiai, atspindintys kai kuriuos visuomenėje vykstančius procesus.* (Miliūnaitė 2009, knygos viršelio tekstas)

(18) *Rolandas Kregždys gimė 1974 m. Kauno mieste. 1992 m. baigė Kauno 31-ąją vidurinę mokyklą. 1992–1998 m. studijavo klasikinę filologiją Vilniaus universiteto Filologijos fakultete. 2001 m. įstojo į Vilniaus universiteto doktorantūrą.* (Kregždys 2010, knygos viršelio tekstas)

⁶ H. Wellmannas „Deutsche Grammatik“ tokius sakinius laiko sujungiamaisiais sakiniais (Wellmann 2008, 210). „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ teigiama, kad kartais sakinio dėmenų stilistinės paskirties intonacinis atribojimas gali būti žymimas tašku (DLKG 2006, 659).

Atvirieji bejungtukiai sakiniai, reiškiantys sudedamuosius santykius, dar gali turėti ir kitų dėmenų: padalyvinių žodžių grupių (19), vienaarūšių sakinio elementų (19, 20, 21), šalutinių sakinių (21) ar tikslinamųjų posakių (21), pvz.:

(19) *Knygoje aptariama žanro samprata, siejant žanrą su tekstu ir diskursu, pristatomi teoriniai teksto ir diskurso analizės pagrindai, apibrėžiamos būtiniausios diskurso analizės sąvokos, apibūdinamos trys svarbiausios teksto funkcijos ir jas atskleidžiantys kalbiniai bruožai.* (Marcinkevičienė 2008, anotacija paskutiniame puslapyje)

(20) *Solidžios apimties monografijoje aptiriamos istorinės ir kultūrinės Ruigio žodyno atsiradimo aplinkybės, analizuojami tiek leksikografiniai, tiek neleksikografiniai šaltiniai, lyginama abiejų žodyno dalių leksika, aprašoma registro ir žodyno straipsnių struktūra.* (Zubaitienė 2010, knygos viršelio tekstas)

(21) *Išryškinami tie prūsų kalbos bruožai, kurie sieja ją su kitomis baltų – lietuvių ir latvių kalbomis, siekiama nustatyti prūsų kalbos santykius su ją veikusiomis kitomis kalbomis, ypač su vokiečių kalba.* (Kaukienė 2004, anotacija paskutiniame puslapyje)

Pasitaiko ir uždaryjū bejungtukijų sudėtinių sakinių, pvz.:

(22) *Per vertimus kalba tampa ne tik abstrakti ir bespalvė, bet ir vietomis nebesuprantama: verstiniai žodžių junginiai ir frazeologizmai mintį daro neaiškia ir miglotą.* (Vilkončius 2001, knygos viršelio tekstas)

(23) *Dalis monografijos skirta svetimžodžių vartosenai būdingiems konvergencijos ir divergencijos procesams dabartinėje lietuvių kalboje: analizuojama darybinė ir gramatinė svetimžodžių integracija į lietuvių kalbos sistemą ir gramatinis bei ortografinis svetimžodžių neadaptavimas.* (Vaicekauskienė 2007, anotacija paskutiniame puslapyje)

Vartojama tikslinamųjų žodžių, jungiamų prie daiktavardžių, einančių veiksniumi (24) ar papildiniu (25), įterpinių (26) ir išspraudų (27, 28), pvz.:

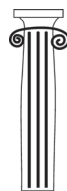
(24) *Gvildenama ir sistemos priešybė – skirtukų nevertojimas.* (Abaravičius 2002, anotacija paskutiniame puslapyje)

(25) *Kaip reta kas Ulvydas labai gerai išmanė visą lietuvių kalbos sandarą – nuo tarties, kirčiavimo ligi žodyno turtų ir sintaksinių struktūrų įvairovės.* (Ulvydas 2000, knygos viršelio tekstas)

(26) *Savo ir kitų tyrinėtojų teorinius teiginius, kur tik įmanoma, iliustruoja pavyzdžiais iš lietuvių kalbos žodžių darybos.* (Urbutis 2009, anotacija paskutiniame puslapyje)

(27) *1991 metais baigė lietuvių kalbos, literatūros ir režisūros studijas Lietuvos valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetuose (dabartinis Klaipėdos universitetas).* (Girčienė 2006, knygos viršelio tekstas)

(28) *Monografijoje analizuojami atliekant eksperimentą (diskurso kūrimo testu) iš aukštųjų mokyklų studentų gauti sakiniai lietuvių ir anglų prašymai – jų mandagumo strategijos ir realizacijos, siekiama nustatyti ir paaiškinti tirtų kalbų vartotojų prašymų panašumus bei skirtumus.* (Hilbig 2010, anotacija paskutiniame puslapyje)

Vartojama ir sudėtinių sakinių, susidedančių iš daugiau nei dviejų dėmenų, susietų tarpusavyje tiek sujungiamaisiais, tiek prijungiamaisiais ryšiais, pvz.:

(29) *Knygoje glaustai atskleisti kirčiavimo pagrindai ir dėsningumai, pateikta metodinių nurodymų, kaip palengvinti bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo mokymą(si).* (Bernadišienė 2003, knygos viršelio tekstas)

(30) *Šios monografijos autorė Irena Smetonienė ne tik apžvelgia reklamos vertimo į lietuvių kalbą aplinkybes ir susiklosčiusią praktiką, bet ir pateikia savo požiūrį, kas turėtų būti daroma, kad mūsų kalba nenukentėtų, kad ji būtų turtinama ir puoselėjama.* (Smetonienė 2009, anotacija paskutiniame puslapyje)

(31) *Knygoje analizuojama trijų didžiųjų Lietuvos miestų – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos – gyventojų kalbinė elgsena, aiškinamasi, kiek ir kokių kalbų ar tarmių moka miestų gyventojai, kaip, kodėl, kada, su kuo bendraudami jas vartoja, kaip jas sieja su savo tapatybe, kaip jas vertina, kurias iš jų laiko prestižinėmis, kurių norėtų mokytį jaunąją kartą.* (Miestai ir kalbos 2010, anotacija paskutiniame puslapyje)

Visos paminėtos kalbos priemonės rodo, kad abiejų teksto žanrų pagrindinis gramatinis bruožas – kalbinės raiškos sudėtingumas.

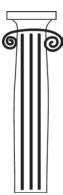
Išvados ir apibendrinimas

Tekstų apie knygą tyrimas parodė, kad galima kalbėti apie knygą pristatančių teksto žanrų kultūrinę specifiką: anotacija paskutiniame knygos puslapyje būdinga lietuviškoms kalbotyros knygoms, o, pvz., vokiškos kalbotyros knygos, šio žanro neturi.

Išanalizavus knygos viršelio teksto ir anotacijos paskutiniame puslapyje bruožus, galima teigti, kad knygos viršelio tekstas mažiau standartizuotas teksto žanras nei anotacija paskutiniame knygos puslapyje. Tai rodo visų pirma šių teksto žanrų tematinę struktūrą: anotacija paskutiniame knygos puslapyje visada pristato knygos turinį, jos temų įvairovė mažesnė nei knygos viršelio teksto. Knygos viršelio tekstuose ne visada pristatomas objektas, šio teksto žanro temų įvairovė didesnė, jos pristatomos rečiau nei kad temos anotacijose paskutiniame puslapyje. Pagal tematinę struktūrą galima išskirti trijų tipų knygos viršelio tekstus: tekstai, kurių tema – knyga ir jos objektas, tekstai, kuriuose rašoma tik apie autorių, ir mišrios tematikos tekstai, kuriuose pristatoma ir knygos objektas, ir autorius.

Tyrimas leidžia daryti išvadą, kad knygos viršelio tekstuose labiau išreikšta apeliacinė teksto funkcija. Tai rodo kalbinis apeliacinės funkcijos žymėjimas, dažnesnis teigiamo knygos vertinimo pateikimas, tipografinės bei topografinės priemonės ir pati teksto vieta nulemia teksto poveikį adresatui. Taigi galima teigti, kad teksto vieta lemia teksto bruožus.

Abiejų analizuotų teksto žanrų pagrindinis gramatinis bruožas – kalbinės raiškos sudėtingumas. Tai lemia teksto apimtis ir paskirtis: nedidelės apimties tekstas turi perteikti kiek įmanoma išsamesnę informaciją apie knygą ar jos autorių, kad sudomintų adresatą knygą skaityti.

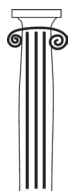

Tai, kad septyniuose knygos viršelio tekstuose apie knygą ir joje analizuojamą objektą nerašoma, galima kelti klausimą, ar knygos viršelio tekstą galima laikyti anotacija. Remiantis anotacijos apibrėžtimi, anotacijoje apibūdinama knygos turinys, paskirtis ar forma.

Šaltiniai

(šių knygų viršelio tekstas ir anotacija paskutiniame puslapyje)

- Abaravičius J. *Skyrybos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- Bernadišienė P. *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2001.
- Dini P. U. *Baltų kalbos: lyginamoji istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Dobrovolskis B., Kniūkšta P., Kučinskaitė A. ir kt. *Lietuvių kalbos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 2007.
- Garšva K. *Lietuvių kalbos paribio šnektos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Girčienė J. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
- Girdenis A. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Girdenis A., Karosienė V. *Bendrinės lietuvių kalbos statistinė struktūra: fonologiniai dalykai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Gudavičius A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė, 2000.
- Hilbig I. *Lietuvių ir anglų lingvistinis mandagumas: prašymai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Jasiūnaitė B. *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Kalbos patarimai 1: Gramatinės formos ir jų vartojimas*. Sud. R. Miliūnaitė. Vyr. red. A. Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- Karaliūnas S. *Kalbos vartojimas ir socialinis kontekstas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- Kaukienė A. *Prūsų kalbos tyrinėjimai*. Klaipėda: Druka, 2004.
- Keinys S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Kniūkšta P. *Administracinė kalba ir jos vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Koženiauskienė R. *Juridinė retorika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Kregždys R. *Baltų kalbų leksinės semantikos gretybės*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010.
- Laigonaitė A. *Lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002.
- Marcinkevičienė R. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Markevičius A. *Šiaurinių širvintiškių daiktavardžio linksniavimas ir jo istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Miestai ir kalbos: kolektyvinė monografija*. Sud. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Miliūnaitė R. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.

- Pakerys A. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Enciklopedija, 2003.
- Poliakovas O. *Pasaulis ir lietuvių kalba: indoeuropiečių ir lietuvių kalbų giminystė*. Vilnius: Enciklopedija, 2008.
- Rosinas A. *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema: sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- Rosinas A. *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra: sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- Smetonienė I. *Reklama... Reklama? Reklama!* Vilnius: Tyto alba, 2009.
- Stundžia B. *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Subačius G. *Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos imperijos tarnyboje*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- Šukys J. *Panašiai skambantys žodžiai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.
- Šukys J. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa, 2006.
- Ulvydas K. *Lietuvių kalbos prieveiksmiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Urbutis V. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- Vaicekauskienė L. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.
- Vaitkevičiūtė V. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa, 2004.
- Vidugiris A. *Zietelos lietuvių šneka*. Vilnius: Presvika, 2004.
- Vilkončius V. *Vertimas į lietuvių kalbą: trafaretų antplūdis*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2001.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių tautos kilmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- Zubaitienė V. *Pilypo Ruigio „Litauisch-Deutsches und Deutsch-Litauisches Lexikon“ (1747): šaltiniai ir leksikografinis metodas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Literatūra

- Adamzik K. *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung*. Tübingen: Niemeyer, 2004.
- Brinker K. *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt, 1997.
- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika (DLKG)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- Fix U. Nichtsprachliches als Textfaktor: Medialität, Materialität, Lokalität. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 36.3, 2008a, 342–354.
- Fix U. *Texte und Textsorten – sprachliche, kommunikative und kulturelle Phänomene*. Berlin: Franke & Timme, 2008b.
- Gansel Ch. *Textsortenlinguistik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.
- Gansel Ch., Jürgens F. *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. 2. Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.
- Heinemann M., Heinemann W. *Grundlagen der Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer, 2002.
- Heinemann W., Viehweger D. *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Niemeyer, 1991.

- Heinemann W. Textsorten. Zur Diskussion um Basisklassen des Kommunizierens. Rückschau und Ausblick. *Textsorten. Reflexion und Analysen*. Hrsg. K. Adamzik. Tübingen: Stauffenburg, 2007, 9–29.
- Hoffmann L. Fachtextsorten: eine Konzeption für die fachbezogene Fremdsprachenausbildung. Hrsg. L. Hoffmann et al. *Fachsprachen. Languages for Special Purposes: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998, 486–492.
- Knygotyra*. Ats. red. D. Kaunas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
- Kontutytė E. Deutsche und litauische Klappentexte aus textlinguistischer Perspektive. *Kalbotyra* 62 (3), 2010, 74–95.
- Linke A., Nussbaumer M., Portmann P. R. *Studienbuch Linguistik*. Tübingen: Niemeyer, 1996.
- Marcinkevičienė R. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Meiliūnaitė-Vaišvilienė A. *Reklamos poveikis vartotojui knygų rinkoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010.
- Wellmann H. *Deutsche Grammatik. Laut. Wort. Satz. Text*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter Heidelberg, 2008.

Eglė Kontutytė

TEKSTAS KNYGOS VIRŠELYJE IR ANOTACIJA PASKUTINIAME KNYGOS PUSLAPYJE GRE TINAMUOJU TEKSTO ŽANRŲ ANALIZĖS POŽIŪRIU

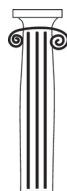
Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *teksto žanras, teksto žanrų lingvistika, visuminis žanrų analizės modelis, anotacija paskutiniame puslapyje, knygos viršelio tekstas.*

Teksto žanrų tyrimai – vienas iš svarbiausių teksto lingvistikos uždavinių. Naujausiu teksto lingvistikos požiūriu žanrus tirti ir įvertinti galima tik kitų teksto žanrų apsuptyje. Knygos atveju galima kalbėti apie su knyga susijusių teksto žanrų „šeimą“, apie keletą skirtingo turinio tekstų, atliekančių panašią funkciją. Tyrimo objektu pasirinkti kalbotyros knygų viršelio tekstai ir anotacijos paskutiniame puslapyje. Tyrimo tikslas, remiantis visuminiais žanrų analizės modeliais, nustatyti šių dviejų teksto žanrų bruožus, jų panašumus ir skirtumus.

Išanalizavus knygos viršelio tekstų ir anotacijų paskutiniame puslapyje situacinius, funkcinius, tematinius ir gramatinius bruožus, galima teigti, kad knygos viršelio tekstai mažiau standartizuoti nei anotacijos paskutiniame knygos puslapyje. Anotacijos paskutiniame knygos puslapyje visada pristato knygos turinį, jų temų įvairovė mažesnė nei knygos viršelio tekstų. Knygos viršelio tekstuose ne visada išdėstomas knygos turinys, čia pateikiama informacija apie autorių, recenzijų ištraukos. Viršelio tekstuose ryškiau žymima apeliacinė teksto funkcija.

Abiejų analizuotų teksto žanrų pagrindinis gramatinis bruožas – kalbinės raiškos sudėtingumas. Tai lemia teksto apimtis ir paskirtis: nedidelės apimties tekstas turi perteikti kiek įmanoma išsamesnę informaciją apie knygą ar jos autorių, kad sudomintų adresatą knygą skaityti.

Eglė Kontutytė

THE BOOK COVER TEXT AND THE ANNOTATION ON THE LAST PAGE OF THE BOOK FROM THE STANDPOINT OF CONTRASTIVE TEXT GENRE ANALYSIS

Summary

Keywords: *text genre, text genre linguistics, annotation on the last page of the book, book cover text, a holistic model of genre analysis.*

The analysis of text genres is one of the key objectives in text linguistics. The contemporary approaches in text linguistics suggest that genres can be analysed and determined only in the presence of other genres. The analysis of a book could be based on a “family” of text genres related to the book, a number of texts with different content but similar function. In the present research book cover texts and annotations on the last page of the book have been chosen as the object of the research. The aim of the research is to determine the features, similarities and differences of the two text genres on the grounds of holistic models of genre analysis.

Having analysed the situational, functional, thematic and grammatical features of book cover texts and annotations on the last page of the book it can be stated that book cover texts are less standardised than annotations on the last page of the book. Annotations on the last page of the book always present the content of the book; however they lack a thematic diversity that is better exposed in book cover texts. Book cover texts do not always present the content of the book; they usually provide some information about the author and give extracts from the book reviews. Book cover texts have a clearer expressed appellative text function.

The key grammatical feature of both the analysed text genres is the complexity of linguistic expression which is determined by the size and the function of the text: a short text has to convey the full-scale information possible about the book or its author in order to get the addressee interested in reading the book.

